

6

HANNA SZYMCZAK

Dozór kuratora jako forma resocjalizacji – próba rekonesansu badawczego

Opiekun naukowy: prof. dr hab. Leszek Kubicki

Hanna Szymczak jest studentką V roku prawa Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie. Od 2008 roku – wiceprzewodnicząca Studenckiego Koła Naukowego English Club. Pomysłodawczyni i współorganizatorka licznych konferencji, m.in. XIII Ogólnopolskiej Konferencji Studenckich Poradni Prawnych oraz konferencji *Zostań dawcą szpiku kostnego*. Wielokrotna stypendystka naukowa. Do tej pory zdobywała ciekawe doświadczenia zawodowe, m.in. w Studenckiej Poradni Prawnej ALK, Biurze Prawno-Organizacyjnym „INCO-VERITAS” S.A. oraz Departamencie Restrukturyzacji i Windykacji Banku DnB NORD Polska S.A. Półfinalistka konkursu EYe on Tax. Obecnie asystentka stażystka w Katedrze Teorii i Filozofii Prawa ALK.

1. Wstęp

Doniosła rola, jaką odgrywają kuratorzy sądowi w systemie wolności dozorowanej, stanowiła dotychczas przedmiot licznych publikacji. Pisali o niej m.in.: P. Stępiak, J. Kamiński, S. Milewski, M. Kalinowski czy K. Gromek. Głównym celem tego artykułu jest sprawdzenie możliwości zbadania funkcjonowania systemu kurateli w Polsce na podstawie akt podopiecznych, sporządzanych przez kuratorów sądowych (czy to zawodowych, czy społecznych). Na potrzeby niniejszej pracy ograniczono się do głównych zagadnień związanych z działalnością kuratorów dla dorosłych.

Potrzeba zbadania tego zagadnienia wypływa przede wszystkim z fundamentalnej roli, jaką odgrywają kuratorzy sądowi w przywracaniu skazanych społeczeństwu. Konieczność zbadania skuteczności ich działania wydaje się o tyle istotna, że to od niej zależy efektywność systemu probacji. Innym czynnikiem uzasadniającym przeprowadzenie badań jest stale utrzymujące się w społeczeństwie polskim przekonanie o nieudolności prób resocjalizacji osób skazanych. Transformacje ustrojowe oraz postępujące zmiany w obyczajowości i kulturze, na co bezsprzeczny wpływ mają środki społecznego przekazu, powodują w społeczeństwie wzrost poczucia zagrożenia, co z kolei jest przyczyną nasilania się głosów nawołujących do stosowania surowszych kar wobec sprawców przestępstw (Paszkiwicz 2006: 5). Wciąż można spotkać się z poglądem, że osoba, w stosunku do której zastosowano probację, nie ponosi rzeczywistej odpowiedzialności za popełniony czyn.

Systematyczne monitorowanie funkcjonowania kurateli w Polsce, jednocześnie udoskonalanie służby kuratorskiej, może nie tylko wpłynąć na postrzeganie przez obywateli instytucji probacji, ale również przyczynić się do poprawy jej funkcjonowania.

2. Pojęcie, geneza i rozwój probacji

Powstanie instytucji probacji wiąże się z angloamerykańskim obszarem kulturowym. Jej genezę należy upatrywać w postępowych praktykach sądów angielskich, a nieco później amerykańskich (Marek 2005: 292). System *common law* stwarzał bowiem możliwość prawotwórczej roli sądów.

Sędziowie jednego z londyńskich okręgów w latach 20. XIX w. zaczęli eksperymentalnie skazywać nieletnich na symboliczną karę jednego dnia więzienia, pod warunkiem, że rodzice bądź opiekunowie wzmożą nadzór i wysiłki wychowawcze (Hall 1961: 276).

W klasycznym, angielskim pojęciu probacja obejmowała następujące elementy:

- 1) uznanie sprawcy, którym był nieletni, za winnego przestępstwa;
- 2) wymierzenie mu kary więzienia, jednak w symbolicznym wymiarze jednego dnia, przy jednoczesnym zawieszeniu orzeczenia o pozostałej części kary na okres próby;
- 3) nałożenie na sprawcę obowiązków okresu próby;
- 4) oddanie go pod dozór rodziców bądź opiekunów (Cro, Jones 1968: 67).

Klasyczna probacja angielska nie przewidywała zatem dozoru kuratora, który w Anglii wprowadzono dopiero po upływie blisko 100 lat.

Istotę tej probacji można więc określić jako dozór, przy jednoczesnym zawieszeniu orzeczenia właściwej kary na okres próby, w zamian za przyrzeczenie dobrego sprawowania się. Innymi słowy, była to warunkowa rezygnacja z kary, pozwalająca na określony czas próby uniknąć osadzenia w więzieniu, natomiast po jej pozytywnym upływie, pod pewnymi warunkami, w ogóle zaniechać jej orzeczenia (Stępiak 2009: 48).

Należy wskazać, że system *probation*¹ jeszcze w pierwszej połowie XIX wieku dotarł do Stanów Zjednoczonych Ameryki, gdzie jego dalszy rozwój cechowała jednak pewna odrębność.

Mając to na względzie, należy uzupełnić scharakteryzowany wcześniej angielski model probacji o następujące elementy wykształcone w tym czasie w Stanach Zjednoczonych Ameryki:

- 1) możliwość stosowania probacji do osób dorosłych,
- 2) możliwość powierzania dozorów ochotnikom, cieszącym się zaufaniem publicznym.

Modyfikacje wprowadzone przez sądy amerykańskie recypowano następnie w Anglii. Angloamerykański system probacji w opisanej formie przetrwał do początków XX wieku (Stępiak 2009: 49), kiedy procedury te przyjęły z czasem postać rozbudowaną o nowe elementy. Pierwszym i jednocześnie najważniejszym z nich było wprowadzenie zawodowej służby probacyjnej w USA i nieco później w Anglii.

W przeciwieństwie do systemu *common law* systemy prawne Europy kontynentalnej są sztywne i trudno poddają się zmianom. Zależą one bowiem od długotrwałej procedury tworzenia prawa przez parlamenty, a nie od pomysłowości konkretnych sędziów. Z tego też powodu geneza i rozwój europejskiego systemu wolności dozorowanej są znacznie młodsze od angielskiego.

---

¹ Angielskie *probation* oznacza to samo co łacińskie *probatio*, tj. próbę.

Pierwsze poszukiwania alternatywnej metody karania sprawców w stosunku do kary pozbawienia wolności pojawiają się na kontynencie dopiero pod koniec XIX wieku. Wśród nich najważniejsza była francuska ustawa Bérengera z 1889 roku, wprowadzająca możliwość tzw. prostego zawieszenia wykonania kary orzeczonej przez sąd (*surcis simple*) (Stępiak 2009: 49). Na podstawie tej ustawy najwcześniej wprowadziła zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności do prawa krajowego Francja (1889 rok). Ten sposób wymiaru kary zyskał poparcie również innych krajów Europy kontynentalnej, a zwłaszcza Belgii, która instytucje zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności wprowadziła w 1891 roku. W XX wieku francusko-belgijski system zawieszenia prostego przyjęły już prawie wszystkie ustawodawstwa karne Europy kontynentalnej, także Polska.

Francusko-belgijski rodzaj zawieszenia kary nazwany był prostym, gdyż nie towarzyszyło mu ani nałożenie na skazanego obowiązków, ani oddanie go pod dozór. W porównaniu zatem do klasycznej angloamerykańskiej probacji był on środkiem bardzo ograniczonym. Probacja pozwalała na nieorzekanie kary, natomiast zawieszenie proste polegało na niewykonywaniu kary już orzeczonej. Wspólną cechą było natomiast uznanie sprawcy za winnego i poddanie go próbie.

Powstaje zatem pytanie, czy francusko-belgijski system zawieszenia prostego był w istocie rodzajem probacji. Jeżeli przyjąć, że probacja zawdzięcza swoje powstanie eksperymentom sądów angielskich i amerykańskich, w takim kształcie, w jakim przedstawiłam je dotychczas, to system zawieszenia prostego probacją nie jest. Jeżeli jednak uznać, że jej istotą jest pozostawienie sprawcy na wolności, to odpowiedź na to pytanie nie jest już taka prosta. Oba systemy powstały bowiem w ramach poszukiwania alternatywy dla osadzania sprawców, zwłaszcza drobniejszych przestępstw, w więzieniach.

Obecnie możemy mówić o probacji w dwóch znaczeniach. W ujęciu wąskim oznacza ona zawieszenie orzeczenia o karze bądź wykonania kary orzeczonej, w szerokim – zawieszenie połączone z dozorem.

Warto natomiast odnotować, że u schyłku XIX wieku próbowano adaptować system *probation* w Europie kontynentalnej. Wykonywanie dozoru powierzano członkom organizacji świadczących pomoc postpenitencjarną, co w praktyce doprowadziło do tego, że ograniczono się do wyszukiwania pracy dla skazanych (Kalinowski 1984: 13). Ostatecznie system ten nie zdobył jednak większej popularności w Europie. Zasadnicza różnica między systemem angloamerykańskim a europejskim polegała głównie na tym, że dozory w ramach *probation* od 1907 roku zaczęła sprawować zawodowa służba probacyjna, natomiast dozór w ramach wolności dozorowanej był fakultatywny i powierzano go ochotnikom.

System wolności dozorowanej był zbliżony do angielskiej probacji we wczesnej fazie jej rozwoju. Dał on początek drugiej (obok zawieszenia prostego) formie

zawieszenia, tzn. połączonej z dozorem skazanych przez osoby godne zaufania. Rozwój tego systemu był bardzo dynamiczny, co zaowocowało w latach 50. ubiegłego wieku wprowadzeniem na kontynencie zawodowej służby probacyjnej.

Wydaje się zatem, że ustawodawstwo państw europejskich zmierzało do wykształcenia dwóch wariantów zawieszenia. Zawieszenie proste pozwalało osiągnąć minimalny cel, którym było powstrzymanie sprawcy przed popełnieniem kolejnego przestępstwa bez stosowania dozoru. Z kolei dozorowany okres próby stanowił recepcję rozwiązań angloamerykańskich (Stępiak 2009: 54). Wymagał on angażowania w dozór wyspecjalizowanych służb, na ogół zawodowych.

3. Powstanie i rozwój kurateli sądowej w Polsce

W polskim ustawodawstwie dozór zajmuje kluczowe miejsce wśród środków poddania sprawcy przestępstwa próbie. W rozdziale XIV Kodeksu karnego z 1997 roku zatytułowanym *Objaśnienia wyrażeń ustawowych* brakuje jednak definicji dozoru.

Na gruncie prawa karnego dozór zdefiniowano nie jako zwykły środek administracyjny, który skazany miałby odczuwać jako dolegliwość, lecz jako środek służący roztoczeniu nad życiem skazanego pieczy i ułatwieniu mu pomyślnego przebiegu okresu próby.

W rozdziale VIII obecnie obowiązującego kodeksu karnego ujęto trzy instytucje poddania sprawcy próbie:

- 1) warunkowe umorzenie postępowania,
- 2) warunkowe zawieszenie wykonania kary,
- 3) warunkowe przedterminowe zwolnienie.

Uzasadnienie projektu Kodeksu karnego z 1997 roku wskazuje, że tym, co łączy te środki jest właśnie poddanie sprawcy przestępstwa próbie (Uzasadnienie, 2004: 43). Na tej podstawie można wnioskować, że polski ustawodawca właśnie ten element wymienionych środków uważa za najistotniejszy. Opierając się na tym sformułowaniu, możemy stwierdzić, że w Polsce aktualnie pod pojęciem probacji należy rozumieć instytucje pozwalające na rezygnację z orzeczenia kary (warunkowe umorzenie postępowania) bądź też rezygnację z wykonania kary na okres próby, pod warunkiem ustalenia pozytywnej prognozy kryminologicznej.

Żaden z tych środków nie odpowiada ściśle ani angloamerykańskiemu wzorcowi *probation*, ani nie stanowi wiernej kopii instytucji francusko-belgijskich. Czerpie on natomiast z dorobku obu systemów. Dla dalszych rozważań kluczowe znaczenie ma fakt, że zarówno na kontynencie amerykańskim, jak i europejskim wykształciły się systemy powierzające sprawowanie dozoru nad przestępcami zawodowym służbom. Pamiętać należy również o tym, że sprawowanie dozoru

przez te wyspecjalizowane służby nie powinno zmierzać wyłącznie do osiągnięcia celu minimalnego, jakim jest niepopełnienie przez podopiecznego przestępstwa w okresie próby, ale uzyskanie celu maksymalnego, tj. zmiany dotychczasowej postawy skazanego i jego stosunku do popełnionego czynu.

Artykuł 170 § 2 kkw przewiduje możliwość powierzenia sprawowania dozoru nie tylko kuratorowi, lecz także osobie godnej zaufania i innym podmiotom, do których działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym. W praktyce jednak główną rolę w sprawowaniu dozoru odgrywają kuratorzy sądowi.

Powstanie i rozwój kurateli sądowej w Polsce wiąże się (podobnie jak w innych krajach europejskich) bezpośrednio z powołaniem do życia sądownictwa dla nieletnich (Stępnia 1992: 40). Już 7 lutego 1919 roku dekretem Naczelnika Państwa nadano sądownictwu dla nieletnich formy prawne², tworząc jednocześnie specjalne sądy dla nieletnich, które miały rozpoznawać wszystkie sprawy karne niepełnoletnich do lat 17. W tym samym czasie rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lipca 1919 roku, dotyczące organizacji sądów dla nieletnich, uregulowało sprawę tzw. opiekunów sądowych³, do których obowiązków należało m.in. udzielanie pomocy w zakresie zbierania informacji dla sądu o nieletnich oraz roztaczanie nad nimi kurateli.

Nazwa „kurator” obok nazwy „patronat” pojawiła się w ustawodawstwie polskim po raz pierwszy w projekcie ustawy o sądach dla nieletnich z 7 grudnia 1921 roku, jednak dość długo jej nie używano. Dopiero rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1929 roku oficjalnie zmieniło tytuł opiekuna sądowego na tytuł kuratora⁴.

Później niż status kuratora dla nieletnich został uregulowany status kuratora dla dorosłych. Regulacja prawna w tym zakresie nastąpiła w wyniku uchylecia dotychczas obowiązujących art. 65–68 Kodeksu karnego z 1932 roku, które to przepisy przewidywały możliwość oddania pod dozór ochronny skazanego, którego warunkowo zwolniono z odbycia reszty kary pozbawienia wolności, osobom lub instytucjom zasługującym na zaufanie i wprowadzenie na ich miejsce nowej ustawy z 29 maja 1957 roku o warunkowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności⁵.

² Dekret Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r. Dz. Praw., nr 14, poz. 171.

³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lipca 1919 r. Dz. Praw., nr 63, poz. 378.

⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 1929 r. Przekształcenie instytucji opiekunów sądowych na kuratorów nieletnich przy sądach grodzkich i przy sądach dla nieletnich (Dz.U. Nr 47, poz. 387).

⁵ Ustawa z dnia 29 maja 1957 r., o warunkowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności (Dz.U. Nr 58, poz. 321).

Na podstawie art. 4 § 5 tej ustawy Minister Sprawiedliwości powołał, w rozporządzeniu z dnia 3 marca 1965 roku w sprawie dozoru ochronnego nad osobami, którym wykonanie kary pozbawienia wolności warunkowo zawieszano oraz w sprawie nadzoru nad osobami warunkowo zwolnionymi, kuratorów dla dorosłych⁶.

Do dalszego rozwoju kurateli dla dorosłych w znacznym stopniu przyczyniła się kodyfikacja karna z 1969 roku, która co prawda nie określiła statusu kuratora, ale wyraźnie rozszerzyła jego kompetencje i obowiązki, m.in. wprowadzając instytucję nadzoru ochronnego nad recydywistami oraz zadania w zakresie dozoru nad warunkowo zwolnionymi.

Zasadnicze zmiany w polskim systemie wolności dozorowanej nastąpiły wraz z gruntowną reformą prawa karnego dokonaną w 1997 roku i w 2001 roku, w którym uchwalono ustawę o kuratorach sądowych⁷.

Pierwszym, a zarazem podstawowym krokiem w tych zmianach, było uznanie przez kodeks karny wykonawczy sądowego kuratora zawodowego jako samodzielnego organu wykonującego orzeczenia sądów karnych, a także unormowanie kompetencji i uprawnień kuratorów sądowych w przepisach tego kodeksu, kodeksu postępowania karnego oraz kodeksu karnego.

Natomiast ustawa z 27 lipca 2001 roku o kuratorach sądowych uregulowała szczegółowo zakres zawodowych uprawnień i obowiązków kuratorów, strukturę organizacyjną kuratorskiej służby sądowej oraz ich status społeczno-zawodowy.

4. Miejsce kuratorów sądowych w systemie wolności dozorowanej

Kuratorzy sądowi w polskim wymiarze sprawiedliwości wykonują na rzecz sądów karnych i rodzinnych liczne i zróżnicowane zadania – zarówno wspierające wydawanie orzeczeń, jak i zmierzające do ich skutecznego wykonania. Ustawodawca w art. 1 ustawy o kuratorach sądowych określił charakter zadań wykonywanych przez kuratorów jako wychowawczo-resocjalizacyjny, diagnostyczny, profilaktyczny i kontrolny. Z jednej strony są to zatem czynności zmierzające do dostarczenia sądowi informacji o osobie sprawcy przestępstwa, jego środowisku i zaburzeniach społecznych. Z drugiej strony, jest to pomoc podopiecznym sądów w wytworzeniu lub odtworzeniu prawidłowych mechanizmów funkcjonowania społecznego.

⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 1965 r. (Dz.U. Nr 12, poz. 80).

⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. Nr 98, poz. 1071).

Kryterium decydującym o specjalizacji kuratora jest rodzaj wykonywanych przez nich zadań. Kuratorzy sądowi wykonujący orzeczenia w sprawach karnych są kuratorami dla dorosłych, a wykonujący orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich są kuratorami rodzinnymi. Podstawy prawne wykonywanych zadań w obrębie obu specjalności są uregulowane odmiennie dla każdej z nich. Kuratorzy dla dorosłych sprawują swoje obowiązki, opierając się na przepisach prawa karnego, natomiast kuratorzy rodinni na podstawie przepisów prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego.

Tradycyjnie zadania kuratorów dla dorosłych są związane z postępowaniem wykonawczym, a ściślej ze sprawowaniem dozorów nad osobami, którym sąd warunkowo umorzył postępowanie, warunkowo zawiesił wykonanie kary pozbawienia wolności oraz warunkowo zwolnił z odbycia reszty kary pozbawienia wolności i wyznaczył okres próby, w którym to okresie ustanowił dozór. Ponadto, kuratorzy realizują zadania związane z wykonywaniem przez skazanych kary ograniczenia wolności lub pracy społecznie użytecznej, jak również przeprowadzają wywiady środowiskowe w postępowaniu wykonawczym.

5. Kwalifikacje zawodowe i etyczne kuratorów sądowych

Funkcjonowanie kurateli jest w znacznym stopniu uzależnione od doboru i wyszkolenia kadry kuratorskiej. Realizacja licznych i złożonych zadań nałożonych przez ustawodawcę na kuratorów wymaga zróżnicowanych i wysokich kwalifikacji merytorycznych i etycznych. Kurator, jako organ wykonawczy mający znaczną autonomię w zakresie wykonywanych zadań oraz wykonujący zawód cieszący się zaufaniem publicznym, powinien spełniać wysokie kryteria pod każdym względem. Kurator – jak aktor – musi być człowiekiem o wielu twarzach, raz łagodnej, kiedy indziej surowej, zawsze skoncentrowany na podopiecznym i jego dobru oraz dobru tych, którzy go do podopiecznego posyłają – dobru społeczeństwa. Ze względu na doniosłą funkcję społeczną, jaką sprawują kuratorzy, powinni być oni szczególnie starannie dobierani.

Zgodnie z art. 1 ustawy o kuratorach sądowych „kuratorzy sądowi realizują określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizującym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym związane z wykonywaniem orzeczeń sądu”.

Jak wynika z ustawy kuratorami sądowymi są:

- 1) zawodowi kuratorzy sądowi, zwani „kuratorami zawodowymi”,
- 2) społeczni kuratorzy sądowi, zwani „kuratorami społecznymi”.

Wymagania, jakie stawia ustawodawca przed kandydatem na kuratora zawodowego, są określone w art. 5 ust. 1 tejże ustawy i są zbliżone z przewidzianymi

dla kandydatów na stanowisko sędziego sądu rejonowego. Stanowi to wyraz dążenia do określenia standardów na możliwie najwyższym poziomie, jak również, na co zwraca uwagę K. Gromek, może stanowić wyraz dążenia do ujednoczenia kwalifikacji stawianych pracownikom wymiaru sprawiedliwości sprawującym niezwykle ważne funkcje społeczne (Gromek 2002: 62).

W myśl art. 5 ustawy kuratorem zawodowym może być mianowany ten, kto:

- 1) posiada obywatelstwo polskie i korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich,
- 2) jest nieskazitelnego charakteru,
- 3) jest zdolny ze względu na stan zdrowia do pełnienia obowiązków kuratora zawodowego,
- 4) ukończył wyższe studia magisterskie z zakresu nauk pedagogiczno-psychologicznych, socjologicznych lub prawnych albo inne wyższe studia magisterskie i studia podyplomowe z zakresu nauk pedagogiczno-psychologicznych, socjologicznych lub prawnych,
- 5) odbył aplikację kuratorską,
- 6) zdał egzamin kuratorski.

Minister Sprawiedliwości, na wniosek Prezesa Sądu Okręgowego, może, w szczególnie uzasadnionych wypadkach, zwolnić od obowiązku odbycia aplikacji kuratorskiej i złożenia egzaminu kuratorskiego.

Wymóg posiadania obywatelstwa polskiego wydaje się rzeczą oczywistą w odniesieniu do osób mających wykonywać funkcje publiczne. Wymaganie posiadania pełni praw cywilnych i obywatelskich stanowi natomiast walor informujący o kompetencjach umysłowych i moralnych kuratora sądowego. Sąd może bowiem orzec pozbawienie praw publicznych także w razie skazania na karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 3 lat za przestępstwo popełnione w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie.

Pojęcie nieskazitelnego charakteru jest pojęciem nieostrym i, podobnie jak posiadanie pełni praw obywatelskich, dotyka sfery moralnej. Można przyjąć, że pojęcie to wiąże się z posiadaniem przez kandydata na stanowisko kuratora zawodowego cech wzorcowych dla osoby pełniącej tę funkcję, tj. cech pożądanych ze względu na podejmowane przez nią działania. Nie ulega wątpliwości, że osoba piastująca stanowisko ciesząc się zaufaniem publicznym powinna być m.in.: cierpliwa, serdeczna, pracowita, uczciwa oraz charakteryzować się wysoką kulturą osobistą.

Ustawa o kuratorach sądowych stawia również określone wymagania zdrowotne, których spełnienie jest niezbędne do wykonywania zawodu. Są to wymagania analogiczne do stawianych kandydatom do objęcia urzędu sędziego. Do kuratora zatem stosuje się także rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 8 marca

2002 roku w sprawie badań lekarskich i psychologicznych kandydatów do objęcia urzędu sędziego⁸. Zgodnie z tym rozporządzeniem kandydat na stanowisko kuratora powinien zostać poddany badaniom lekarskim i psychologicznym.

Doniosła funkcja, jaką sprawują kuratorzy w systemie wolności dozorowanej, wymaga od nich odpowiednich kompetencji intelektualnych oraz posiadania specjalistycznej wiedzy praktycznej. W ustawodawstwie polskim przyjęto założenie, że wymagania takie spełniać będzie osoba mająca wyższe wykształcenie z zakresu nauk pedagogiczno-psychologicznych, socjologicznych lub prawnych. Ustawa o kuratorach sądowych przewiduje jednak możliwość, by kuratorem zawodowym została osoba, która ukończyła inne studia magisterskie pod warunkiem, że ukończyła również studia podyplomowe z zakresu którejś z wymienionych specjalności. Przygotowanie akademickie stanowi jeden z warunków stawianych przed kandydatem na kuratora zawodowego, nie jest jednak wystarczające dla objęcia tejże funkcji. Kandydat do służby kuratorskiej musi jeszcze odbyć roczną aplikację, przygotowującą go do wykorzystywania zdobytej podczas studiów wiedzy i posiadanych przez niego umiejętności w warunkach, w jakich zwykle pracują kuratorzy sądowi.

Funkcjonowanie kuratorów społecznych w Polsce ma wieloletnią tradycję. Instytucja ta sięga jeszcze okresu międzywojennego i jest znacznie starsza od instytucji sądowych kuratorów zawodowych. Kuratorzy społeczni odgrywają obecnie znaczącą rolę w funkcjonowaniu systemu wolności dozorowanej. Ich udział znacznie przewyższa liczbę kuratorów zawodowych. W tym miejscu chciałabym wskazać warunki formalne, jakie musi spełnić kandydat na kuratora społecznego, żeby powierzono mu pełnienie tak odpowiedzialnej funkcji.

Warunki te zostały określone przez ustawodawcę w art. 84 ust. 1 ustawy o kuratorach sądowych. Zgodnie z tym przepisem kuratorem społecznym może być osoba, która:

- 1) posiada obywatelstwo polskie i korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich,
- 2) jest nieskazitelnego charakteru,
- 3) jest zdolna ze względu na stan zdrowia do pełnienia obowiązków kuratora społecznego,
- 4) posiada co najmniej wykształcenie średnie i doświadczenie w prowadzeniu działalności resocjalizacyjnej, opiekuńczej lub wychowawczej,
- 5) złożyła informację o własnej niekaralności z Krajowego Rejestru Karnego.

---

⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 marca 2002 r. w sprawie badań lekarskich i psychologicznych kandydatów do objęcia urzędu sędziego (Dz.U. Nr 26, poz. 263).

Wymagania określone w pkt. 1–3 stanowią powtórzenie wymagań dotyczących zatrudnienia kuratora zawodowego. Wynika z tego, że wymagania stawiane kuratorom sądowym – zarówno zawodowym, jak i społecznym – są do siebie bardzo zbliżone. Zasadniczą różnicą jest to, że wobec kandydatów na kuratorów społecznych nie postawiono szczegółowych wymagań w zakresie wykształcenia. Ustawa o kuratorach sądowych przyjęła za wystarczające ukończenie przez kandydata szkoły średniej. Kontrowersje może budzić to, że ustawodawca nie postawił przed kandydatami na kuratorów społecznych wymogu ukończenia studiów. Jest to zagadnienie o tyle zastanawiające, że stale zwiększa się liczba osób mających wyższe wykształcenie. Zdają sobie jednak sprawę z tego, że postawienie wyższych wymagań dotyczących wykształcenia mogłoby rodzić pewne trudności. Szczególnie w mniejszych miejscowościach, w których liczba osób posiadających wykształcenie wyższe jest nadal niewielka, liczba kuratorów społecznych mogłaby być niewystarczająca. Mimo tego uważam, że ustawodawca powinien mieć na uwadze możliwość podwyższenia wymagań stawianych kuratorom społecznym w przyszłości. Jestem zdania, że stawianie wyższych wymagań wobec kuratorów społecznych oraz przeprowadzanie ich wstępnej selekcji jest niezbędne, zwłaszcza że powierzenie dozoru osobie niewłaściwej może prowadzić do nadużyć. Taka sytuacja mogłaby mieć miejsce, gdyby kurator zechciał wykorzystać kontakty służbowe z podopiecznym w celu osiągnięcia osobistych korzyści. Trafne wydaje mi się postawienie w stosunku do kuratorów społecznych wymogu posiadania odpowiedniej praktyki. Może ona i na pewno rekompensuje, w pewnym stopniu, brak wiedzy, którą określone osoby mogłyby zdobyć w trakcie studiów. Jestem przekonana, że osoby mające długoletnie doświadczenie w pracy resocjalizacyjnej, zaangażowane i przejawiające chęć pomocy podopiecznym, pomimo braku specjalistycznego wykształcenia niejednokrotnie osiągają bardzo dobre rezultaty w pracy.

Kuratorzy zawodowi to kuratorzy, z którymi sąd nawiązuje stosunek pracy na podstawie mianowania na stanowisko kuratora sądowego. Za swoją pracę otrzymują wynagrodzenie. Natomiast kuratorzy społeczni to osoby, które społecznie ofiarują swoją pomoc, nie otrzymują stałego wynagrodzenia, jedynie zwrot wydatków poniesionych z tytułu sprawowanych dozorów, tj. ryczałty od sprawowanego dozoru. Warto zauważyć, że kuratorzy społeczni to osoby, które poza działalnością prowadzoną na rzecz społeczeństwa mogą wykonywać również pracę zarobkową, co może znacznie ograniczyć czas, jakim dysponują i negatywnie wpłynąć na proces resocjalizacji ich podopiecznych.

Różnice między kuratorami zawodowymi a społecznymi uwydatniają się nie tylko w wymaganiach im stawianych czy formie wynagradzania, ale również w nałożonych na nich obowiązkach.

Enumeratywne wyliczenie obowiązków kuratorów zawodowych zawiera art. 11 ustawy o kuratorach sądowych. Z kolei zakres zadań kuratora społecznego określa kierownik zespołu w porozumieniu z wyznaczonym kuratorem zawodowym, pod którego kierunkiem kurator społeczny ma pracować.

W niniejszym opracowaniu chciałabym wskazać na podstawowe zadania nałożone na kuratorów sądowych. Uważam bowiem, że nie można dokonać oceny funkcjonowania instytucji kurateli w Polsce bez wcześniejszego zastanowienia się nad zadaniami stawianymi kuratorom. Nie można dokonać oceny czyjejś pracy bez posiadania niezbędnej o niej wiedzy.

Określenie obowiązków i uprawnień kuratorów sądowych w systemie prawa karnego może dostarczyć wielu trudności ze względu na wielość aktów prawnych regulujących te zagadnienia. Bez wątplenia do podstawowych zadań kuratorów należy sprawowanie dozorów nad skazanymi:

- 1) którym sąd warunkowo umorzył postępowanie karne,
- 2) którym sąd zawiesił wykonanie kary pozbawienia wolności,
- 3) warunkowo zwolnionymi z zakładu karnego,
- 4) jeżeli sąd przychylił się do wniosku skazanego zwalnianego z zakładu karnego o zastosowanie względem niego dozoru, zwłaszcza gdy oczekujące go warunki życia po zwolnieniu mogą mu utrudnić społeczną readaptację.

Są to więc środki związane z poddaniem sprawcy przestępstwa próbie w różnych fazach postępowania karnego.

Zadania kuratorów w związku z sprawowaniem przez nich różnego rodzaju dozorów mogą przybierać różne formy, począwszy od symbolicznej kontroli nad sprawcą, a skończywszy na intensywnych kontaktach i bardzo silnym oddziaływaniu na osobę sprawcy. Na wielość rodzajów zadań spoczywających na barkach kuratorów wskazuje art. 11 ustawy o kuratorach sądowych, zgodnie z którym zawodowy kurator sądowy obowiązany jest do:

- 1) występowania w uzasadnionych wypadkach z wnioskiem o zmianę lub uchylenie orzeczonego środka,
- 2) przeprowadzania na zlecenie sądu lub sędziego wywiadów środowiskowych,
- 3) współpracy z właściwym samorządem i organizacjami społecznymi, które statutowo zajmują się opieką, wychowaniem, resocjalizacją, leczeniem i świadczeniem pomocy społecznej w środowisku otwartym,
- 4) organizacji i kontroli pracy podległych kuratorów społecznych oraz innych osób, uprawnionych do wykonywania dozorów lub nadzorów,
- 5) sygnalizowania sądowi przyczyn przewlekłości postępowania wykonawczego lub innych uchybień w działalności pozasądowych podmiotów wykonujących orzeczone środki.

Zaniechanie realizacji któregokolwiek z obowiązków kuratorskich powoduje odpowiedzialność dyscyplinarną kuratora zawodowego na podstawie art. 52 ustawy.

Szczegółowe regulacje dotyczące nałożonych na kuratorów obowiązków zawarte są w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 czerwca 2002 roku w sprawie zakresu praw i obowiązków podmiotów sprawujących dozór, zasad i trybu wykonywania dozoru oraz trybu wyznaczania przez stowarzyszenia, organizacje i instytucje swoich przedstawicieli do sprawowania dozoru⁹.

6. Założenia badań empirycznych

Niniejsza praca, będąca próbą rekonesansu badawczego, ma na celu przede wszystkim zbadanie możliwości przeprowadzenia w mikroskali badań nad funkcjonowaniem kurateli w Polsce oraz udzielenie odpowiedzi na pytania:

1. Czy możliwe jest zbadanie efektywności funkcjonowania kurateli w Polsce w oparciu o akta podopiecznych, sporządzane przez kuratorów?
2. W jakim zakresie możliwe jest przeprowadzenie takich badań?
3. Jakie dane można uzyskać opierając się na aktach kuratorów?
4. Czy są to dane wystarczające do uzyskania obrazu funkcjonowania systemu wolności dozorowanej w Polsce?
5. Czy możliwa jest ocena pracy kuratora jedynie w oparciu o sporządzane przez niego akta podopiecznych?

Zastanawiając się we wstępnym etapie nad sposobem opracowania zarysowanej problematyki, uznałam za konieczne przeprowadzenie odpowiednio przygotowanych badań empirycznych. Przedmiot moich badań stanowiły akta podopiecznych kuratorów sądowych. Ze względu na ograniczone możliwości jako kryterium doboru akt przyjąłm czas zakończenia sprawowanych przez kuratorów dozorów (IV kwartał 2008 r.), zawężając jednocześnie obszar badań do kuratorów sądowych Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej. Badania zostały przeprowadzone w roku 2009 na terenie Sądu Rejonowego dla Warszawy Praga-Północ. Przeprowadzenie tych badań nastąpiło z uwzględnieniem kilku uzupełniających się technik badawczych. Łączna liczba podopiecznych kuratorów sądowych, których akta stanowiły materiał badawczy, wynosiła 102 osoby.

W tym miejscu zostaną zaprezentowane wyniki przeprowadzonych przeze mnie badań. Pragnę jednocześnie wyrazić nadzieję, że moje opracowanie zosta-

⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 czerwca 2002 r. w sprawie zakresu praw i obowiązków podmiotów sprawujących dozór, zasad i trybu wykonywania dozoru oraz trybu wyznaczania przez stowarzyszenia, organizacje i instytucje swoich przedstawicieli do sprawowania dozoru (Dz.U. Nr 91, poz. 812).

nie potraktowane tak, jak zostało ono pomyślane, jako „zarysowanie” aktualnego stanu probacji oraz inspiracja do dalszych badań i prób udoskonalenia systemu kurateli w Polsce.

7. Poznawanie osobowości skazanego

Dla prawidłowego przebiegu procesu resocjalizacji niezbędna jest wiedza kuratora, i to już od pierwszego okresu sprawowania dozoru, na temat tego, co reprezentuje sobą skazany, jakie są jego dobre i złe cechy osobowości, jakimi metodami można umacniać jego dobre cechy i eliminować postawy społeczne.

W tym miejscu, ze względu na potrzeby tej pracy, chciałabym scharakteryzować źródła, z których kuratorzy sądowi czerpią informacje na temat podopiecznych i popełnionych przez nich czynów.

Wykonanie pozbawienia wolności ulega zawieszeniu lub gdy warunkowo umorzono postępowanie karne, do kuratora wraz ze zleceniem dozoru trafia jedynie odpis wyroku. Jeżeli wyrok nie ma uzasadnienia, kurator dowiaduje się tylko, za jakie przestępstwo został skazany jego podopieczny oraz uzyskuje kilka podstawowych danych o jego osobie. Praca kuratora polega w znacznym stopniu na dotarciu do skazanego, poznaniu przyczyn jego dotychczasowego zachowania, a także na pobudzeniu w nim chęci poprawy. Realizacja zadań, jakie wykonują kuratorzy sądowi zależy przede wszystkim od decyzji sądu (nałożonych obowiązków probacyjnych) oraz od oceny osoby sprawcy i popełnionego przez niego czynu. Abstrakcyjne ustalanie zakresu czynności, jakie należy wykonać w okresie próby, jest nie tylko niemożliwe, ale i nieracjonalne. Dlatego tak ważne w pracy kuratora sądowego jest dokonanie wstępnej charakterystyki podopiecznego.

7.1. Przestępstwa popełnione przez skazanych, którym warunkowo zawieszono wykonanie kary

Jak wynika z przeprowadzonych przeze mnie badań, podopieczni kuratorów sądowych, którym warunkowo zawieszono wykonanie kary pozbawienia wolności, najczęściej dopuszczali się przestępstw przeciwko mieniu (31 z 76 skazanych, co stanowi 40,79% wszystkich popełnionych przez nich przestępstw). Natomiast 18,42% wszystkich skazanych, którym warunkowo zawieszono wykonanie kary pozbawienia wolności, podlegało odpowiedzialności na podstawie przepisów ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii (14 podopiecznych). Przestępstwo przeciwko rodzinie popełniło 7 skazanych. Z kolei 6 podopiecznych dopuściło się przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji. Pięciu podopiecznych zostało skazanych za przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu. Najmniejszy odsetek

skazanych stanowiły kolejno osoby, które dopuściły się przestępstw przeciwko wiarygodności dokumentów oraz przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (po 3 podopiecznych), przeciwko obrotowi gospodarczemu oraz przeciwko wolności (po 2 podopiecznych), natomiast przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi, przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego dopuściło się po jednym podopiecznym. Również odpowiedzialności na podstawie przepisów ustawy o prawie autorskim podlegał jeden skazany.

7.2. Przestępstwa popełnione przez osoby, którym warunkowo umorzono postępowanie karne

Wśród osób, którym warunkowo umorzono postępowanie karne, 3 z łącznej liczby 6 podopiecznych dopuściły się przestępstw przeciwko rodzinie i opiece. Natomiast przestępstw przeciwko obronności, bezpieczeństwu w komunikacji oraz odpowiedzialności na podstawie przepisów ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii dokonał w każdym przypadku jeden podopieczny.

7.3. Przestępstwa skazanych warunkowo zwolnionych z odbycia reszty kary pozbawienia wolności

Podobnie do przestępstw popełnionych przez osoby, którym warunkowo zawieszono wykonanie kary, również wśród skazanych warunkowo zwolnionych z odbycia reszty kary pozbawienia wolności największą liczbę, bo 60% (12 z łącznej liczby 20 podopiecznych) stanowiły przestępstwa przeciwko mieniu. Dwóch podopiecznych dopuściło się przestępstw przeciwko obrotowi papierami wartościowymi. Po jednym skazanym dokonało przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, życiu i zdrowiu, wiarygodności dokumentów, porządkowi publicznemu. Również jeden skazany warunkowo zwolniony z odbycia reszty kary pozbawienia wolności podlegał odpowiedzialności na podstawie przepisów ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii.

Jeżeli orzeczono dozór nad przedterminowo zwolnionym, w aktach powinna znajdować się z reguły opinia zakładu karnego, która zawiera, między innymi, informacje o jego podatności na resocjalizację (kary dyscyplinarne, nagrody itp.) o ewentualnym alkoholizmie, a także stwierdzenia dotyczące stopnia demoralizacji i prognozy społecznej.

O wiele więcej o osobie skazanego dowiedzą się kuratorzy z akt sądowych. Dokładne zapoznanie się z nimi jest więc bardzo pożądane. W procesie sądowym, z natury rzeczy, dokonuje się bowiem próby ustalenia osobowości podejrzanego.

Docieka się, jaki jest jego stosunek do rodziny, pracy, najbliższego otoczenia. Kodeks karny, kodeks postępowania karnego i kodeks karny wykonawczy zobowiązują zresztą sąd do znacznej wnikliwości w tym względzie, gdyż uzależniają zastosowanie kar i środków od wiedzy o oskarżonym. W badanych przeze mnie aktach brakowało informacji pozwalających stwierdzić, czy kurator sądowy zapoznał się z aktami podopiecznego. Uważam, że jest to dowód na to, iż akta kuratorów powinny być bardziej ujednolicone i sformalizowane, co pozwoliłoby każdorazowo sprawdzenie, czy i w jakim stopniu kurator wywiązuje się z powierzonych mu obowiązków, np. poprzez zapoznanie się z aktami skazanego.

Najważniejszą metodą pozyskiwania informacji o skazanym pozostaje jednak bezpośrednia z nim rozmowa, wywiad przeprowadzony wśród osób najbliższych, jak również zasięgnięcie opinii w najbliższej jednostce policji. W przeciwieństwie do zapoznania się kuratorów z aktami sądowymi, ten sposób zbierania informacji o skazanym jest możliwy do sprawdzenia i łatwo poddaje się ocenie dzięki wypełnianym przez kuratorów kwestionariuszom. Pozwalają one na ocenę częstotliwości kontaktów kuratorów z podopiecznymi i ich bliskimi oraz przebieg tych wizyt, co w znacznym stopniu ułatwia przeprowadzenie badań nad funkcjonowaniem kurateli w Polsce. Wyniki przeprowadzonych przeze mnie badań są w tej kwestii niezadowolające. Wynika z nich, że w aż 39,22% (w przypadku 40 ze 102 podopiecznych) kuratorzy nie zdecydowali się na kontakt z policją. Ponadto uważam, że w przypadku, gdy 28 dozorowanych zmaga się z uzależnieniem, nawiązanie współpracy z właściwymi organizacjami społecznymi, które statutowo zajmują się opieką, wychowaniem, leczeniem i świadczeniem pomocy społecznej w środowisku otwartym jest obowiązkiem kuratora.

Należy pamiętać, że wyniki wywiadu środowiskowego muszą zawierać wiarygodne, a zatem sprawdzone informacje. W związku z tym osoba przeprowadzająca je powinna uzyskać informacje o podopiecznym z kilku źródeł, by móc je należycie ocenić i zweryfikować pod kątem ich zgodności z rzeczywistością. W trakcie przeprowadzania wywiadu występują pewne elementy diagnozy, przede wszystkim diagnozy środowiskowej. W jej efekcie, niejednokrotnie, można ustalić czynniki zewnętrzne, determinujące zachowanie skazanego i wpływające na jego motywację do przestrzegania lub nieprzestrzegania porządku prawnego i norm społecznych.

Badania wykazały, że dwóch podopiecznych utrzymywało w okresie próby kontakt ze środowiskiem kryminogennym.

Środowisko, w którym żyje dozorowany lub nadzorowany, odgrywa niezwykle ważną rolę. Może ono oddziaływać na niego pozytywnie bądź też negatywnie. Poznanie warunków rodzinnych, kręgów koleżeńskich i środowisk, w jakich przebywa podopieczny jest rzeczą podstawową, chociaż niewystarczającą, w pracy

kuratora sądowego. Doświadczony kurator nie tylko wie, z jakiego środowiska wywodzi się dozorowany, w jakiej rodzinie się wychowywał, ale również stara się oddziaływać na skazanego i wymusić na nim lub nakłonić go do zmiany negatywnie wpływającego na niego środowiska.

8. Alkoholizm i narkomania

Negatywny wpływ na skazanego wywiera nie tylko jego dotychczasowe środowisko. Związek alkoholizmu z przestępczością jest powszechnie znany. Najczęściej pod wpływem alkoholu popełniane są przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, przeciwko funkcjonariuszom publicznym (czynna napaść i znieważenie), przeciwko rodzinie (głównie znęcanie się nad jej członkami) i spowodowania wypadku w komunikacji (Kamiński, Milewski 1979: 67). Wpływ alkoholu na przestępczość i inne formy aspołecznego zachowania się może być dwojakiego rodzaju: bezpośredni – gdy przestępstwo popełnione zostało w wyniku oddziaływania spożytego alkoholu na organizm sprawcy, oraz pośredni – gdy alkoholizm wpłynął na przestępne zachowanie się innych osób lub samego alkoholika, niebędącego jednak w chwili popełnienia czynu w stanie nietrzeźwości.

Zbadane przeze mnie akta zawierają informacje o tym, czy skazany miał, czy też nie miał problemu alkoholowego lub czy nie zażywał narkotyków.

Pomimo że na podstawie akt kuratorów nie możemy określić, w jakim związku pozostawało popełnianie przestępstw przez skazanych z nadużywaniem przez nich alkoholu, uważam, że należy zwrócić uwagę na ten problem. Wiąże się on bowiem bezpośrednio z działaniami, jakie powinien podjąć kurator, zdając sobie sprawę z tego, że jego podopieczny potrzebuje pomocy. Przeprowadzone przeze mnie badania wykazały, że z uzależnieniem od alkoholu zmagало się 15 skazanych, którym warunkowo zawieszono wykonanie kary pozbawienia wolności¹⁰, 2 podopiecznych, którym warunkowo umorzono postępowanie karne¹¹ oraz 1 warunkowo zwolniony z odbycia reszty kary pozbawienia wolności¹².

Jak wynika z powyższych danych, najmniejszy odsetek osób uzależnionych od alkoholu stanowili skazani warunkowo zwolnieni z odbycia reszty kary. Jedynie u jednego z nich stwierdzono uzależnienie od alkoholu. Ten skazany przeszedł terapię w zakładzie karnym. Dla utrwalenia efektów leczenia stało

¹⁰ Łączna liczba podopiecznych, którym warunkowo zawieszono wykonanie kary pozbawienia wolności wynosi 74 osoby.

¹¹ Łączna liczba podopiecznych, którym warunkowo umorzono postępowanie karne wynosi 6 osób.

¹² Łączna liczba podopiecznych warunkowo zwolnionych z odbycia reszty kary pozbawienia wolności wynosi 20 osób.

się konieczne objęcie go opieką kuratora natychmiast po opuszczeniu zakładu karnego. Alkoholizm podopiecznego mógł bowiem po spotkaniu z dawnymi znajomymi „od kieliszka” po okresie przymusowej abstynencji ulec nawet spotęgowaniu. Kurator wzorowo wywiązał się ze swoich obowiązków i odpowiednio motywując skazanego, przyczynił się do jego pełnej abstynencji.

Uzależnienie od narkotyków zdiagnozowano u 10 osób, którym warunkowo zawieszono wykonanie kary. W takich przypadkach rola kuratora sądowego jest bardzo ważna. W pierwszej kolejności powinien on wejść w kontakt z poradnią leczenia uzależnień. Jeżeli kurator po konsultacji z poradnią stwierdzi, że podopieczny jest już zaawansowanym narkomanem, jedyną racjonalną drogą postępowania będzie skłonienie go do przeprowadzenia intensywnej kuracji odwykowej. Nie będzie to sprawa prosta, gdyż służba zdrowia nie jest jeszcze w pełni do tego przygotowana. Pomimo chęci podjęcia przez niektórych podopiecznych leczenia w placówkach typu zamkniętego, brakuje wystarczającej liczby miejsc. Należy również pamiętać, że leczenie też nie we wszystkich przypadkach rokuje pozytywnie. Jeżeli pacjent nie pragnie wyleczenia i nie współdziała w zwalczaniu nałogu, to prawdopodobieństwo osiągnięcia sukcesu jest niewielkie.

Przeciwdziałanie polegające na powstrzymaniu podopiecznego od nadużywania alkoholu to jedno z podstawowych zadań dozoru i nadzoru. Osiągnięcie powodzenia w tym zakresie będzie decydować o wyniku resocjalizacji, a niejednokrotnie przesądzi o jego skuteczności.

Kurator może działać skutecznie w dwóch podstawowych kierunkach: utrwalac wyniki leczenia odwykowego już odbytego lub wychwytywać alkoholików utajonych, których należy skierować na leczenie lub nałożyć na nich stosowne obowiązki.

Przeprowadzone przeze mnie badania wskazują, że najczęstszą reakcją kuratora na wiadomość o problemie alkoholowym było motywowanie podopiecznego do podjęcia leczenia. Na taką metodę oddziaływania kuratorzy zdecydowali się w przypadku 12 na 16 podopiecznych. W jednym przypadku kurator motywował skazanego do kontynuowania leczenia. Również w jednym przypadku kurator złożył wniosek do sądu w przedmiocie ustanowienia obowiązku leczenia odwykowego. Niezadowolający może być fakt, że w 2 przypadkach, pomimo wiedzy kuratorów o alkoholizmie podopiecznych nie zdecydowali się oni na podjęcie jakichkolwiek środków. W przypadku osób uzależnionych od narkotyków w stosunku do 9 na 12 podopiecznych kuratorzy odpowiednio motywowali skazanych do podjęcia leczenia. W 3 przypadkach kuratorzy wspierali skazanych we wcześniej podjętym leczeniu.

Wyrobienie rzeczywiście pozytywnego stosunku do leczenia lub jego kontynuacji pomaga osiągnąć sukces resocjalizacyjny. Innym obowiązkiem kuratorów

w stosunku do osób zmagającym się z uzależnieniem jest szczególnie konsekwentnie egzekwowanie wszystkich obowiązków nakładanych przez sąd. Z przeprowadzonych przeze mnie badań wynika, że w tego typu przypadkach sąd najczęściej zobowiązywał podopiecznych do powstrzymania się od nadużywania alkoholu (w 8 na 16 przypadkach) oraz powstrzymywania się od używania środków odurzających (w 2 na 12 przypadkach). W stosunku do dwóch osób zmagających się z problemem alkoholowym sąd nałożył obowiązek naprawienia szkody. Na jedną osobę sąd nałożył obowiązek wykonywania pracy zarobkowej. Wśród osób uzależnionych od narkotyków znalazły się dwie, które sąd zobowiązał do naprawienia szkody. Jeden z podopiecznych został zobligowany do uiszczenia nawiązki na rzecz Monaru w wysokości 1000 zł. Na jednego skazanego nałożono obowiązek poddania się leczeniu. W badanych przeze mnie przypadkach zastanawiający jest również fakt, że w przypadku 11 podopiecznych z łącznej liczby 28 zmagających się z uzależnieniem¹³ sąd nie zdecydował się nałożyć na dozorowanych żadnych obowiązków probacyjnych. Takie postępowanie można usprawiedliwić wcześniejszą niewiedzą sądu na temat np. problemów alkoholowych oskarżonych, ale to z kolei niesie za sobą pytanie, dlaczego kuratorzy, wiedząc o deficytach swoich podopiecznych, jedynie w jednym wypadku zdecydowali się złożyć wniosek do sądu w przedmiocie ustanowienia obowiązku leczenia odwykowego. Zastanawia również fakt, że w 6 badanych przeze mnie przypadkach sąd nałożył obowiązek powstrzymywania się od nadużywania alkoholu na osoby niemające problemów alkoholowych.

9. Częstotliwość oraz sposoby kontaktu z podopiecznym i jego środowiskiem

Oddziaływanie kuratora wiąże się ściśle ze sposobem jego kontaktowania się z podopiecznym. Z przeprowadzonych przeze mnie badań wynika, że niemalże wszyscy kuratorzy kontaktowali się ze skazanymi średnio raz w miesiącu. Wyjątek stanowi jeden z kuratorów, któremu nie udało się ustalić miejsca pobytu skazanego. W badaniach nie stwierdzono wyraźniejszego związku między częstotliwością kontaktów a przestępstwem popełnionym przez podopiecznego.

Na prawidłowy przebieg okresu próby wpływ wywiera nie tylko częstotliwość, ale i sposób kontaktowania się kuratora z podopiecznym i jego środowiskiem. Badania wykazały, że w 70 na 102 przypadki kontakt kuratorów nie ograniczał się wyłącznie do odwiedzin podopiecznych w ich miejscu zamieszkania, a polegał również na kontaktach telefonicznych. Ogólnie, częstotliwość wza-

¹³ W 31,25% osób uzależnionych od alkoholu i w 50% osób uzależnionych od narkotyków.

jemnych kontaktów można uznać za zadowalającą, co świadczy o tym, że badani kuratorzy starali się solidnie wywiązywać ze swoich obowiązków. Biorąc jednak pod uwagę, że bezpośrednie kontakty kuratorów z podopiecznymi nie były częste, może warto zastanowić się na tym, czy nie istniałaby możliwość zwiększenia częstotliwości kontaktów osobistych, które powinny stanowić podstawę wiedzy kuratora o osobie i potrzebach sprawcy przestępstwa.

W 81 przypadkach opiekunom nie wystarczył również jedynie kontakt ze skazanym, gdyż stale zasięgali opinii o podopiecznym, czy też udzielali pomocy członkom jego rodziny i środowisku. Takie działania są niezwykle pożądane. Prawdą jest bowiem, że na wychowanie człowieka, na ukształtowanie jego osobowości i zasad moralnych, wywiera wpływ środowisko, w którym ten człowiek przebywa.

10. Egzekwowanie nałożonych przez sąd obowiązków

Stosując jeden z trzech środków probacyjnych, sąd może zobowiązać skazanego do określonego działania. Egzekwowanie nałożonych przez sąd obowiązków stanowi, obok stałego kontaktowania się z podopiecznym i monitorowania jego zachowania, jedno z podstawowych zadań kuratorów sądowych, czy to zawodowych, czy społecznych. Z przeprowadzonych przeze mnie badań wynika, że na 58 podopiecznych¹⁴ sąd nie nałożył żadnych obowiązków probacyjnych. Najczęściej sądy nakładały na skazanych obowiązek wykonywania pracy zarobkowej (12,33%)¹⁵. Jest to fakt zadowalający, zwłaszcza że 74,51%¹⁶ podopiecznych nie miało stałego zatrudnienia, a jednocześnie budzący pewne wątpliwości, szczególnie z powodu stale utrzymującego się wysokiego stopnia bezrobocia, jak również uzyskanych informacji, że głównym działaniem podejmowanym przez kuratorów chcących, by ich podopieczny zrealizował nałożony na niego obowiązek, było mobilizowanie go do podjęcia pracy. Brakowało w działaniach podejmowanych przez kuratorów kontaktów z potencjalnymi pracodawcami oraz udzielania pomocy w znalezieniu pracy. W przypadku 9,59% sądy zobowiązywały dozorowanych do powstrzymywania się od nadużywania alkoholu. Takiej samej liczbie podopiecznych zakazano zmiany miejsca pobytu bez zgody sądu. Stosunkowo rzadko, w porównaniu z innymi obowiązkami, sąd nakładał na dozorowanych obowiązek nauki (jedynie w jednym przypadku), co zwłaszcza w obecnej dobie gospodarki rynkowej może budzić pewne wątpliwości. Równie opieszale nakładany był obo-

¹⁴ Łączna liczba podopiecznych kuratorów sądowych wynosiła 102 osoby.

¹⁵ Łączna liczba nałożonych obowiązków wynosiła 146 (na część podopiecznych sądy nałożyły więcej niż jeden obowiązek).

¹⁶ Łączna liczba podopiecznych wynosiła 102 osoby.

wiązek poddania się leczeniu. Taki stan rzeczy może wynikać jednak z faktu, że nałożenie takiego obowiązku wymaga zgody samego podopiecznego.

Jak wynika z art. 11 ustawy o kuratorach sądowych zawodowy kurator sądowy obowiązany jest nie tylko do kontroli nałożonych na podopiecznych obowiązków, ale również do występowania, w uzasadnionych wypadkach, z wnioskiem o zmianę lub uchylenie orzeczonego przez sąd środka. Wnioski kuratora spełniają rozmaite funkcje. Funkcję prewencyjną spełniają przykładowo składane do sądu wnioski z prośbą o ustanowienie konkretnego obowiązku probacyjnego. Jego głównym zadaniem jest zapobieżenie popełnieniu przez podopiecznego ponownego przestępstwa przez zmianę tych elementów jego zachowania, które mogą do owego przestępstwa doprowadzić. W badanych przeze mnie przypadkach kuratorzy dwukrotnie wystąpili do sądu z wnioskiem w przedmiocie ustanowienia obowiązku odwykowego. Do sądu wpłynął również jeden wniosek o nałożenie obowiązku pracy lub nauki. Jego podstawowym celem nie jest zapobieżenie popełnieniu przez skazanego przestępstwa, ale aktywizacja społeczna, która może stanowić doskonały czynnik mobilizujący do przestrzegania porządku prawnego. Z kolei wnioski o zarządzenie wykonania kary z uwagi na uchylenie się od dozoru może pełnić funkcję represyjną. Stanowi on wyraz dezaprobaty dla dotychczasowego zachowania dozorowanego. Kuratorzy dwukrotnie byli zobligowani do przedłożenia sądowi takich wniosków. Uprawnienie kuratorów do składania wniosków pełni również funkcje wychowawcze. Polegają one w głównej mierze na tym, że w sytuacji wystąpienia pozytywnych zmian w zachowaniu skazanych należy ich nagrodzić. W badanych przypadkach kuratorzy trzykrotnie występowali do sądu z wnioskami o zwolnienie od dozoru. Funkcja wychowawcza służy nie tylko nagradzaniu zachowań społecznie pożądanym, ale również karaniu zachowań negatywnych. W badanych sprawach do sądu złożone zostały cztery wnioski o zarządzenie wykonania kary. Z akt podopiecznych kuratorów sądowych nie wynika jednoznacznie, ile przedłożonych sądowi wniosków zostało pozytywnie rozpatrzonych, gdyż w większości wypadków brakuje informacji o dalszym toku postępowania, po złożeniu wniosków. Jednakże fakt, że we wszystkich sprawach, których dalszy przebieg był w aktach kuratorów opisany sądy uwzględniały wnioski może wskazywać na to, jak ogromną władzą dysponują kuratorzy, decydując w pewnym stopniu o nałożonych na podopiecznych obowiązkach oraz podejmując decyzje o przedłożeniu wniosku o zarządzenie wykonania kary.

11. Przebieg okresu próby

Już w początkowej części niniejszego artykułu zwracałam uwagę na fakt, że podstawową przesłanką probacji jest poddanie sprawcy przestępstwa próbie.

Ocena efektywności kuratorów sądowych nie może zatem przebiegać z pominięciem wskazania, w ilu przypadkach okres ten upłynął bezkolizyjnie, a w ilu zakończył się niepowodzeniem. Wśród osób, u których okres próby nie przebiegł pozytywnie, można wyróżnić 15 podopiecznych, którym warunkowo zawieszono wykonanie kary pozbawienia wolności oraz jednego warunkowo zwolnionego z odbycia reszty kary. Dozorowani ci zostali bowiem skazani w okresie próby za popełnienie kolejnego przestępstwa. W stosunku do 5 skazanych, którym warunkowo zawieszono wykonanie kary oraz 2 zwolnionych z odbycia reszty kary, równoległe prowadzone były dozory w innych sprawach. W stosunku do 6 osób, którym zawieszono wykonanie kary, w trakcie próby toczyły się postępowania karne. Dwóch podopiecznych zostało ukaranych za wykroczenia. 10 dozorowanych zostało osadzonych w zakładzie karnym, z czego wszyscy należeli do grupy osób, którym warunkowo zawieszono wykonanie kary pozbawienia wolności. Łącznie 7 podopiecznych zostało tymczasowo aresztowanych, z których jeden był skazanym warunkowo zwolnionym z zakładu karnego. W omawianych przypadkach cel minimalny, jakim było niedopuszczenie do popełnienia przez podopiecznego kolejnego przestępstwa, nie został osiągnięty. Na taki wynik wpływ może mieć zarówno nieprawidłowe sprawowanie dozoru przez kuratorów, jak i negatywna prognoza kryminologiczna.

12. Wnioski

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że dokonanie badań o niewielkim zasięgu nad funkcjonowaniem kurateli na podstawie akt podopiecznych, sporządzonych przez kuratorów, jest nie tylko możliwe, ale również może okazać się niezwykle pomocne, zwłaszcza w ocenie działalności pojedynczych kuratorów oraz ich zespołów. Już opracowane przeze mnie wyniki badań wskazują na wiele elementów, których zmiana mogłaby przyczynić się do zwiększenia efektywności w sprawowaniu wolności dozorowanej, zwłaszcza poprzez zwiększenie częstotliwości osobistych kontaktów, której poziom, o czym świadczą przeprowadzone przez P. Stępniaka badania (obejmujące swym zakresem dozory zakończone w pierwszym kwartale 1990 roku) od 18 lat nie uległy zmianie (Stępniaak 1992: 20). Do poprawy funkcjonowania kurateli przyczyniłoby się również częstsze nakładanie przez sądy na dozorowanych obowiązków probacyjnych, szczególnie obowiązku podjęcia nauki, jak również kontaktowanie się kuratorów z instytucjami statutowo zajmującymi się opieką, leczeniem i wychowaniem skazanych oraz każdorazowe podejmowanie stosownych działań w obliczu stwierdzenia przez kuratora u podopiecznego objawów uzależnienia. Uważam, że przeprowadzenie badań w konkretnej jednostce organizacyjnej byłoby bardzo

pomocne w zmianie jej funkcjonowania. Do uzyskania pełnego obrazu systemu wolności dozorowanej w Polsce niezbędne okazałyby się przeprowadzenie badań na szeroką skalę, wymagających zaangażowania dodatkowych środków finansowych oraz kadrowych. Przez wzgląd na doniosłą rolę, jaką odgrywa probacja w polskim prawie karnym, przeprowadzenie takich badań jest pożądane. Sądzę, że zwiększenie roli dokumentacji oraz jej ujednoczenie znacznie ułatwiłoby prowadzenie kontroli i pozwoliło ocenić system kurateli przy pomocy większej liczby kryteriów. Pozwoliłoby to na całościową ocenę jej funkcjonowania i umożliwiło wprowadzenie stosownych zmian, tym samym zwiększając skuteczność. Na podstawie akt kuratorów możliwe okazało się uchwycenie i zbadanie związków między takimi elementami jak:

- 1) czyn popełniony przez skazanego,
- 2) forma działania kuratora,
- 3) stwierdzone u podopiecznego uzależnienie,
- 4) częstotliwość i sposób kontaktu z podopiecznym i jego środowiskiem,
- 5) kontakt z policją, placówkami, organizacjami i instytucjami pomocowymi,
- 6) składane do sądu wnioski,
- 7) realizacja obowiązków orzeczonych przez sąd,
- 8) skazania w okresie próby,
- 9) osadzenie w zakładzie karnym.

Ze względu na brak urzędowej dokumentacji sporządzanej przez kuratorów sądowych niemożliwe okazało się zbadanie niektórych czynników mających wpływ na przebieg okresu próby. Niemożliwe okazało się zbadanie np. tego, czy kurator zapoznał się z aktami sądowymi podopiecznego, a co, jak podkreślałam we wcześniejszej części pracy, powinno determinować w pewien sposób podejmowane przez niego działania zmierzające do resocjalizacji skazanego. Jest to, bez wątpienia, dowód na to, że kontrola kuratorów bez zwiększenia roli dokumentacji będzie nadal w znacznym stopniu utrudniona.

Po zapoznaniu się z aktami podopiecznych kuratorów sądowych miałam możliwość zapoznania się z badaniami nad sposobem wykonywania środków probacji oraz readaptacji skazanych, przeprowadzonymi w 2008 roku przez pracowników Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich (Zagórski 2008: 261). Wyniki prowadzonych badań przyniosły niespodziewanie zbliżone rezultaty, wskazując te same obszary, jako wymagające wprowadzenia modyfikacji, mających poprawić skuteczność probacji w Polsce. Zarówno przeprowadzone przeze mnie badania, jak i publikacja Biura Rzecznika Praw Obywatelskich ukazały niedoskonałości polskiego systemu wolności dozorowanej i konieczność przeprowadzenia reform. Zmianie musi ulec nie tylko sposób prowadzenia dokumentacji przez kuratorów oraz kontrola jej zawartości

przez sądy, lecz także sam dozór. Wprowadzenie w życie zmian postulowanych w niniejszej pracy i w przytoczonych przeze mnie publikacjach jest wysoce pożądane i uzasadnione.

Bibliografia

- Cro R., Jones P.A. (1968) *An Introduction to Criminal Law*. London.
- Dekret Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r. Dz. Praw., nr 14, poz. 171.
- Gromek K. (2002) *Kuratorzy sądowi. Komentarz do ustawy z 27 lipca 2001*. Warszawa.
- Hall W.C. (1961) *The Extent and Practice of Probation in England*. London.
- Kalinowski M. (1984) *Vademecum rodzinnego kuratora sądowego*. Warszawa.
- Kamiński J., Milewski S. (1979) *Resocjalizacja skazanych – poradnik dla kuratorów sądowych*. Warszawa, s. 67.
- Marek A. (2005) *Prawo karne*. Warszawa.
- Paszkiwicz A. (2006) *Podmiotowe traktowanie wychowanka w pracy rodzinnego kuratora sądowego*. Lublin.
- Stepniak P. (1992) *Funkcjonowanie kurateli sądowej – teoria a rzeczywistość*. Poznań.
- Stepniak P. (2009) Wokół kontrowersji w definiowaniu probacji. *Państwo i Prawo*, z. 11.
- Uzasadnienie do projektu kodeksu karnego (1994) *PiP*, z. 3.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lipca 1919 r. Dz. Praw., nr 63, poz. 378.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 czerwca 1929 r. Przekształcenie instytucji opiekunów sądowych na kuratorów nieletnich przy sądach grodzkich i przy sądach dla nieletnich (Dz.U. Nr 47, poz. 387).
- Ustawa z dnia 29 maja 1957 r., o warunkowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności (Dz.U. Nr 58, poz. 321).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. Nr 98, poz. 1071).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 1965 r. (Dz.U. Nr 12, poz. 80).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 marca 2002 r. w sprawie badań lekarskich i psychologicznych kandydatów do objęcia urzędu sędziego (Dz.U. Nr 26, poz. 263).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 czerwca 2002 r. w sprawie zakresu praw i obowiązków podmiotów sprawujących dozór, zasad i trybu wykonywania dozoru oraz trybu wyznaczania przez stowarzyszenia, organizacje i instytucje swoich przedstawicieli do sprawowania dozoru (Dz.U. Nr 91, poz. 812).
- Zagórski J. (red.) (2008) *Wykonywanie środków probacji i readaptacji skazanych w Polsce*. Warszawa.